

לב המזעזעים

הלכות והליכות בענין "קדיש יתום"

אמירת קדיש יתום

אמירת קדיש היא חסד של אמת שעושים עם המתים ויותר מכל החסדים שבעולם שעושה עם החיים, ובפרט שהבן מקיים בזה מצות כיבוד אב ואם שמחויב כעת לכבדו ביותר מבחינו (של"ה, צוואת רבי מאיר מוילנא נכד ר' אברהם אחי הגר"א).

קדיש יתום

קדיש יתום הוא קדיש שלם בלא תתקבל.
זמן אמירתו: נאמר בשעת הלוויה, בעליה לקבר, ובאזכרה בנוסף לאמירת הקדיש בכל התפילות בשנת האבלות וביום השנה ולאחר לימוד הלכה ואגדה.

קדיש בתפילות

יתום אומר קדיש בקדישים שאינם מסדר התפילה, אחר "עלינו" שטעם אמירתו כיון שיש בו פסוקים (משנ"ב קלב ס"ק י), אחר "שיר של יום", שטעם אמירתו כ"עלינו" מחמת הפסוקים שבו, וכן קדיש דרבנן אחר "קווה אל ה'" שטעם אמירתו כיון שנאמר בו ברייתא "ת"ח מרבים". בנוסף אשכנז וספרד אומרים גם אחרי אמירת הקרבנות [בתחילת התפילה] רק בנוסף אומרים גם אחרי "מזמור שיר חנוכה הבית" לפני "ברוך שאמר".

אמירת קדיש על אביו

מצווה המוטלת על היתומים לומר קדיש על אב ואם ולעשות נחת רוח לנשמות ומהרש"ל כתב שיש באמירת הקדיש מדין "ואהבת לרעך כמוך" (שו"ע ד"ס ס"ק ל).

חמשה חילוקים הם באמירת הקדיש לדיני קדימה

בן שבעה בן שלושים בן י"ב חודש ויום הפסקה [דהיינו כשפוסק לומר קדיש] ויאצ"ט

טעם שחילוקים הם: לפי מדת הדין המתוח וכיון שקדיש בא להגן על הנפטר לכן ז' ימים ראשונים צריך יותר רחמים וזכות, בל' יום צריך יותר רחמים מ"ב חודש, ויא"צ משום שבאותו יום איתרע מזלו של האב (לבוש יור"ד תב י"ב). טעם אחר: כדי שיהיה נחת רוח לאביו ולאמו להגן עליהם ולכפר לנפשם (כנסת יחזקאל ד"ה ואני מצעירי אות ב בשם הרמ"א), יום הפסקה נהגו לתת לו לומר את כל הקדישים והטעם: כיון שמפסיק מלומר קדיש חודש לפני היא"צ (עין רמ"א יור"ד שעו ד) הרי שמוותר להם חודש ימים לכן נותנים לו זכות קדימה (מגן גיבורים קלב ד, לבוש מג"א).

הטעם באמירת קדיש במשך השנה

לפי שבאמירת הקדיש יש בה תועלת שמכניסו לגן עדן ולהעלותו מדרגה לדרגה (כל בו, בן איש חי פרשת ויחי ד).

מקור לאמירת הקדיש

מעשה בר"ע בהיותו מתבודד וחוזר על משנתו, פגש אדם אחד ערום ושחור כפחם רץ כמרוצת הסוס וחבילת עצים גדולה על כתפיו, גזר עליו ר"ע והעמידו, ושאלו על מעשיו במקום זה, ענה לו מת אנכי וכל יום פוקדים מלאכי החבלה

הממונים עלי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם, וכל כך למה מפני שעברתי על מצוות התורה, א"ל ר"ע כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה להיפטר מהפורעניות, א"ל שמעתי שהיו אומרים אלמלי היה למסכן זה בן שעומד בתוך הקהל ואומר קדיש וברכו את ה' והקהל עונים אחריו אמן ויהא שמייה רבה וברוך ה' המבורך מיד היו פוטרין אותי מן העונש, שאל אותו ר"ע על עירו ושער מקומו ולאחר חקירה ודרישה מצא ר"ע את בנו של אותו האיש שעודנו ערל, נטלו ר"ע ומל אותו והושיבו לפניו ללמוד תורה ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ר"ע תענית מ' יום והתפלל עליו עד שיצא בת קול ואמרה נתקבלה תפילתך, והלך ולימדו תורה ק"ש וברכת המזון והעמידו בתוך הקהל ואמר קדיש וברכו וענו הקהל אחריו, ובא המת לר"ע בחלום ואמר לו רבי תנוח דעתך בגן עדן כשם שהנחת את דעתי והצללתי מדינה של גיהנום (מדרש תנחומא פרשת נח, מסכת כלה רבתי פרק ב, אור זרע הגדול ח"ב סוס"י נ, מחזור ויטרי ח"א סימן קמד ספר מנורת המאור נר א כלל א ח"ב פרק א).
מכאן נתפשט המנהג לומר קדיש על אביו כל שנה ראשונה שדנים אותו בגיהנום אם הוא רשע (מסכת סופרים ה פרק יט, רמ"א או"ח קלב ב, רמ"א משנ"ב קלב ס"ק י).

הטעם שהקדיש נבחר לעילוי הנשמה אף שלא נזכר שם כלל שזה תפילה עבור נפש המת

כיון שאין מיתה בלי חטא ורובם מתים בשביל עון חילול השי"ת שלא יכופר עד שיומתו, וכשהקב"ה נפרע מן החוטא אז שמו של הקב"ה נתקדש שנאמר (יחזקאל לה) "ונשפטת" וגו' ואח"כ "והתגדלתי והתקדשתי". ולכן עומד הבן של החוטא שמת ואומר לפני התיבה "יתגדל ויתקדש" כלומר מתנחם אני על מיתת אבי הואיל ושמו של אבי שבשמים מתגדל ומתקדש על ידי מיתתו ומיד מתכפר עון חילול השי"ת שעשה, [וזה דוגמת הנידונים בב"ד שהוצרכו בני משפחתו לבוא ולומר לב"ד יפה דנתם להורות שאין בליבם על ב"ד כלום].

וזה מה שמסיים "בחייו וכו' וכו'" וכו' כלומר שאתם בית ישראל היוהרו במעשיכם שלא תגרמו מיתה לנפשותיכם רק תחיו ביראת ה' יתברך (ספר עטרת זקנים כלל א אות א, בעל זקן אהרן).

רמז לאמירת קדיש מהתורה

מדברי בלעם (במדבר כד) "תמות נפשי מות ישר'ים" ר"ת י'הא ש'מיה ר'בה מ'ברך. וכן מדכתיב (דברים כד) "ולא ימותו אבות על בנים" רמז כי האבות לא ימותו מיתת הנפש על ידי הבנים שיצילו את האבות (מהרה"ל בספר החיים, חפץ חיים בנתיבות התפילה).

מעלת הקדיש: הקדיש הוא אינו תפילה שמתפלל הבן על אביו שיעלהו משאול אלא זכות המצווה לאב שאחד מיוצאי חלציו מקדש את ה' הגדול והנורא לעיני כל העדה (ספר בנימין זאב שעו).

צורת אמירתו: האומר קדיש על אביו או אמו צריך לומר בכוונה רבה, ועיקר הקדיש הוא "יהא שמייה רבה" ובה עושה נחת רוח לאביו ולאמו (קב הישר שעו).

קדיש בשבת: אף שאין ניגשים לעמוד בשבתות ויו"ט כיון שהגיהינום שובת בשבת, מ"מ אומרים קדיש (רמ"א יור"ד ש"ד), **הטעם:** לפי שאמירת הקדיש מפני שהיא מציילה מדינה של גהנום בלבד, אלא יש בה עוד תועלת והיא להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה ולכן יש לאומרו גם בשבת ויו"ט (בא"ח פרשת ויחי ד).

טעם אחר: לפי שצריך הקדיש בשביל הימים של אח"כ (בדי השולחן ש"ד קב הישר ע"פ כנה"ג בתשובה נחלת שבעה סימן ע"ג ע"ש).

קדיש אחר קריאת התורה

יש אומרים כשהעולה אחרון או שלישי [בימות החול] יש לו יארצייט או שהוא אבל תוך י"ב חודש הוא זוכה בקדיש (שו"ת מהר"ם מבריסק חלק א סימן ק"ח ס"ק א, שערי אפרים שער י אות ט, מטה אפרים דיני קדיש יתום שער ג אות א).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לאבלים ולכן אף אם לא עלה היתום שלישי או אחרון הוא אומר קדיש זה (שו"ת מהר"ם מבריסק שם אלף המגן דיני קדיש יתום ס"ק ג שו"ת הרשב"ץ חלק ג סימן קע"א).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לבעל קורא או לחזן הכנסת (עיין טור או"ח קמ"ט שכתב ולאחר שגמר קריאת הספר אומר ש"צ קדיש ומחזיר הספר).

ויש אומרים: שקדיש זה שייך לאותם הנשמות שאין להם מי שיאמר עליהם קדיש ולכן אין לאבל לומר קדיש זה ולהתכונן בעד נשמת מי שהוא אומר עליו (הגרשו"א הליכות שלמה ח"א פרק יב דבר הלכה אות לח).

אמירת הקדיש יחד

במעלה אמירתו ביחיד

מנהג אשכנז מעולם הוא שרק אחד אומר קדיש יתום דהוי כשליח ציבור (עיין מג"א או"ח קכ"א שכתב האומר קדיש הוא כש"ץ) שאין שנים אומרים ביחד, וכן מוכח מדיני הקדימה (ביאור הלכה ריש סימן קלב בחיבור הנקרא "קונטרס מאמר קדישין", עיין שו"ע יור"ד ש"ד ונושא כלים שם שדון בדיני קדימה) בקדיש דאין שנים אומרים יחד (שו"ת חת"ס או"ח קנ"ט) וקדיש אחד עולה לכמה מותים ופעם זה יאמר בשביל כולם ופעם זה יאמר בשביל כולם (רמ"א יור"ד ש"ד ש"ד שקדיש אחד יכול לומר קדיש בעד כל מתי ישראל, וכן הביא בכה"ח או"ח נה כ"ט, גשר החיים י אות טו).

טעם אחר: משום דתרי קולי לא משתמע (שו"ת בני ציון קכב, קיצור שולחן ערוך כו יח, חזו"א דינים והנהגות לרבינו החזו"א).

טעם אחר: לפי שעיקר הזכיה שמזכה אבותיו באמירת הקדיש אינה באמירה שלו, אלא במה שמזכה הציבור שעונים אחריו "אמן", "ויהא שמיא רבה", ועל ידי זה נהיה סרסור לציבור ומזכה לאבותיו.

וכשאומרים יחד אף שכולם אומרים יחד אבל הגורם אינו אלא אחד מהם והשני הוי מעין מסייע שאין בו ממש, וא"כ כל אחד יחטוף שיהא הוא הראשון ושהציבור יענה אחריו ולא אחר חבריו, ולכן יפה מנהג אשכנז שכל אחד אומר בנפרד (חת"ס יור"ד סימן שמה).

מנהג הספרדים וכן נהוג היום בהרבה מקהילות אשכנז שאומרים ביחד, והטעם: כדי למנוע מריבות ומחלוקות שהתעוררו בקהילות ישראל בין האבלים בעניינים אלו (פתחי תשובה מביא בשם "דברי האגרת" שהוא תיקון לומר קדיש ביחד, וכן בקצו"ש בשמו, מהר"ץ מינ"ץ, יעב"ץ בסידור אחר עליו אות ב, ליקוטי מגדים ס' נה).

תקנת רע"א: בהנהגות ותקנות של רע"א (ח"ה אות ח) מובא בחודש אב שנת תקצ"א החל הנגף והיו הרבה אבלים לאמירת קדיש ותקנתי שהאבלים יאמרו יחד הקדישים וככה היה במשך שנה תמימה וככלות השנה שסר החולי תקנתי שלא יאמרו יחד זולת בכל יום פעם אחת, דהיינו תפילת קדיש שלאחר תפילת

שחרית יאמרו האבלים יחד, אבל לא שארי הקדישים והסיבה שעל ידי זה לא ימצא אופן שיהיה האבל נמנע מלומר קדיש פעם אחת בכל יום [משמע מדבריו שעיקר הדין לומר כל אחד בנפרד ורק מחמת החשש שלא יגידו קדיש אומרים ביחד].

הטעם שלא חששו הספרדים לתרי קולי לא משתמע

לפי שהספרדים כל תפילתם היא במקלות בקול שווה בלי איחור ומיהור ואחרי שרגילים בזה גם כשיאמרו קדיש ביחד נשמע קולם, כדאמרינן במגילה (כ"א, ב) דתרי קולי לא משתמע מ"מ בהלל ובמגילה אפילו עשרה קוראים כיון דחביבא וכו' הרי שאפשר לשמוע כמה קולות אי יחיבי דעתיה, ובזה רגילים בני ספרד מה שא"כ בני אשכנז שאין מתפללים וקוראים בקול, וכשהרבה מתפללים יחד א"א לשמוע ולכוון אין לומר ביחד (שו"ת בני ציון סימן קכב).

צורת האמירה ביחד: כשאומרים יחד יש להקפיד שיאמרו כולם ביחד ולא ימהר אחד יותר מחבריו (קיצור שולחן ערוך כו יח, הגר"א העניקן בספר עדות לישראל, שו"ת בני ציון קכב), ומטעם זה יש שנהגו שאומרים כולם ליד הבימה (שו"ת צ"ץ אליעזר חלק ט סימן טו ענ"ב אות ז).

קדיש דרבנן בחת"ס בשו"ת כתב ששבית מדרשו נהגו שהקדיש דרבנן אומרים כל הבחורים היתומים ביחד אבל בשאר קדישים לא היקל.

הפסקת הקדיש: אף שכל דיני האבילות נוהגים י"ב חודש בשלימות מ"מ המנהג שאין הבנים אומרים קדיש יתום [ולא עוברים לפני התיבה] אלא י"א חודש.

הטעם: לפי שמשך זמן הדינים בגיהנום הוא ב"ב חודש, וכדי שלא יראה שעושה את אביו רשע ממש מהנידונים עד אחר י"ב חודש, מפסיקים לומר קדיש אחר י"א חודש (עיין רמ"א יור"ד ש"ד ע"ד).

דעת האר"י: דעת האר"י שהקדיש מועיל לעלית נשמה בגן עדן עצמו ממדרגה למדרגה ולכן יאמר י"ב חודש הקדיש, וכדי שלא להחזיקם כרשעים, סגי להפסיק יום אחד מהי"ב חודש ומפני המון שלא יאמרו אביו ואמו רשעים יחסר שבוע (שיורי ברכה ש"ד).

קדיש דרבנן אחר י"א חודש

יש אומרים: שקדיש דרבנן יכול לומר גם אחר י"א חודש, (תשובת רב פעלים ח"ד ס' לב, גשר החיים פרק ל אות ג), **והטעם:** לפי שקדיש זה יכול לאומרו אף מי שאינו אבל ולכן כשאומרו האבל אינו עושה לאביו רשע (גשר החיים שם).

ויש אומרים: שאין לומר אף קדיש דרבנן, **והטעם:** מכיון שהוי דבר שבפרהסיא אין לו לומר (אבן יעקב סימן מט בשם שו"ת מהרש"ג ח"א"ח סימן נב).

האומר קדיש שמגיע לחבריו לא הועיל לעצמו כלום ולא הפסיד לחברו (שו"ת חת"ס יור"ד סימן שמה, בשם הגאון שב יעקב).

לריב על הקדיש: אין לריב בשביל אמירת קדיש יתום כי לא לצדקה יחשב (צוואת רבי מאיר מווילנא).

אמירת קדיש על אמו כשאביו חי

נהגו לומר קדיש אחר האם אף שאביו חי ואינו יכול למחות בידו שלא לומר קדיש (רמ"א יור"ד ש"ד ש"ד בשם הב"י), **והטעם שאין יכול למחות בידו:** מפני שעובר על "ואהבת לרעך כמוך" (יש"ש פ"ק דקידושין סימן סג).

טעם אחר: כיון שנהגו מאבותינו הקדושים לומר קדיש מעובדא דר"ע שמורה ממנו שהוא זכות ומניח נפשים של שוכני עפר, הרי הוא כאילו אומר לבנו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים שאין שומעים לאב בכה"ג.